
ПЕРШІ СПРОБИ ЗАСТОСУВАННЯ АРБІТРАЖНОЇ ПРОЦЕДУРИ НА РУСІ

УДК 341.63

Ломжець Ю.В. (Lomzhets Y.V.)

Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова

Проаналізовано процес формування інституту арбітражу на території Київської Русі, а також Новгороді та Пскові. Встановлено основні форми арбітражного судочинства того часу.

Ключові слова: арбітраж, третейський суд, правосуддя, конфлікт, судова процедура.

Process of formation of institute of arbitration in territory of the Kiev Rus, Novgorod and Pskov is analysed. The basic forms of arbitration legal proceedings of that time are established.

Keywords: arbitration, court of arbitration, justice, conflict, judicial procedure.

Держава у міжнародних економічних відносинах завжди виступала як особливий суб'єкт права. З метою розвитку міжнародного співробітництва вона вступає в різного виду публічно-владні і приватноправові відносини як майнового, так і немайнового характеру з іншими державами, міжнародними організаціями, а також юридичними та фізичними особами. Обсяг цих відносин досить великий, вони надзвичайно різноманітні, але всі вони в цілому знаходяться під впливом одного з наріжних інститутів міжнародного права, а саме – інституту міжнародного арбітражу. Цей інститут визначає правове положення держави в приватноправових відносинах міжнародного характеру взагалі і в міжнародних угодах зокрема.

Що являє собою арбітраж: одну з форм державного правосуддя чи особливий шлях вирішення спорів та розбіжностей, які виникають між контрагентами цивільно-правових договорів? Чи можуть сторони контракту

вибирати право, що регулюватиме даний спір, чи необхідно застосовувати норми закону, які діють у місці розгляду спору? Яким правом повинен керуватись арбітраж при вирішенні питань щодо визначення дійсності контракту, арбітражної угоди, вирішення справи по суті? Всі ці питання є предметом широких дискусій у правовій доктрині та практиці.

Передусім слід зазначити, що термін “арбітраж” має французьке походження і вживається в юридичній літературі як безпосередньо, так і в перекладі як “третейський суд”, тому, незважаючи на різні терміни, завжди йдеться про одне й те саме правове явище. Деякі дослідники вважають, що арбітраж як форма вирішення спорів, виник раніше державних судів[1, с.106]. Дійсно, арбітраж має давню історію. Із російських вчених ще А.Ф. Волков дослідив історію виникнення арбітражу в римському праві, його розвиток у середньовіччі, коли з’явилися торгові третейські суди, а також у період розвитку торгівлі у XVII–XIX століттях [2].

У науці “арбітраж” розуміється як процес або механізм вирішення суперечок і як орган вирішення спорів. Арбітраж як процес - це розгляд і вирішення суперечки в арбітражі. Тлумачний юридичний словник Блекса дає наступне визначення арбітражу: арбітраж - це передача суперечки на розгляд незалежній (третій стороні) особі, вибраній сторонами суперечки, які наперед погоджуються виконувати рішення цього арбітра, винесене після слухання справи, в ході якого обидві сторони були вислухані [3, с. 96].

Докорінні зміни, що сталися на межі 80–90-х років XX століття у політичному й економічному житті України та стрімкий розвиток міжнародних економічних відносин на початку XXI століття, призвели до формування принципово нової, порівняно з радянським періодом, системи зовнішньоекономічних зв’язків. Внаслідок зазначених обставин усі суб’єкти підприємницької діяльності отримали можливість самостійної участі в міжнародних відносинах. Відповідним чином, зросла кількість спорів, що виникають із зовнішньоекономічних контрактів.

Дана обставина і визначає актуальність досліджуваної теми. У вітчизняній науці, за винятком дослідження окремих питань міжнародного

арбітражу (Міжнародний комерційний арбітражний суд з вирішення спорів у сфері торгівельного мореплавства, дисертація Переверзевої О.С. та Оспорювання та примусове виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу, дисертація Кисельової Т.С.), комплексної, системної роботи дослідження історико-правових питань зародження та становлення інституту міжнародного арбітражу не має.

Як відомо, історичне дослідження складає необхідну попередню умову для системного вивчення заявленої проблеми у поєднанні з догматичним, соціологічним і порівняльно критичним аналізом.

Давньоруське судочинство не характеризується впливом римського права у такій мірі як це притаманно іншим національним системам права. Проте, форма вирішення суперечок шляхом передачі їх на розгляд третейського суду на Русі була досить поширеною[4, с. 51-52].

Міжнародний арбітраж Русі як форма договірної вирішення спорів був викликаний роздробленням феодальної Русі. Перші згадки про нього відносяться до початку XII століття.

У рядних грамотах князів визначалося: «всякі суперечки між жителями різних княжень розбирати загальним («обчим», як говорили тоді) судом, у разі ж розбіжності суддів «їхати на третин». Згоди самих позовників не питали: вони повинні були судитися перед третіми, так як договірні грамоти князів мали для них силу закону.

До форм давньоруського третейського суду відносяться наступні:

- Третейський суд з суперарбітром; останнім нерідко був митрополит.
- Третейський суд без суперарбітра, з декількох осіб, на чолі яких стояв ігумен, іноді як третейські судді був тільки ігумен з братією.
- Громадський ряд – досить часто вживана форма вирішення спорів. За такою формою процес здійснювався за участю «рядцев» (громадських суддів) і «послухів» (свідків, «показників» перед судом).

Інститут третейського суду мав особливе розповсюдження в республіканських містах, зокрема Києві, Новгороді та Пскові в 12-14 ст., а

пізніше і в Архангельську, як в найрозвиненіших общинах, які мали купецький стан, зв'язок із зарубіжною торгівлею, з іноземними купцями.

Князь Всеволод Мстиславович заснував в Новгороді церкву Іоанна Предтечі, в приході якої згодом утворилося купецьке об'єднання. Той же князь дарованою грамотою (близько 1135 р.) надав цьому об'єднанню право самоврядування і суду з торгових справ. Даний суд складався з трьох членів – тисяцкоо (представника працівників) і двох старост - представників купців. «Всякий крок процесу характеризується договірним характером до такого ступеня, що самі судді і доповідачі цілують хрест перед здійсненням правосуддя, зобов'язуючись закінчити суд, за договором, яким в третейському суді визначається відношення третіх осіб до позивачів». Юрисдикція суду виникала з угоди сторін, а для іноземної сторони - на умовах взаємності[5, с 78].

З розвитком міжнародних зв'язків, зокрема торговельних відносин з німцями останні заснували в Новгороді свою гільдію, при якій також існував суд з альдерманів і засідателів. Для вирішення спорів між новгородськими і німецькими купцями за договором між Новгородом та Ганзой був затверджений змішаний суд з руських та німецьких представників.

Література:

1. Rubellin-Devichi J. Essai sur la nature de l'arbitrage. – Paris, – 1965. – 579 р.
2. Волков А.Ф. Торговые третейские суды // Третейский суд. – 2000. – № 2. – С. 40-56.
3. Black's Law Dictionary, Fifth Edition. – St. Paul Minn.: West Publishing Co, 1979. – 549 р.
4. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси – IX – первая половина X века. – М.: Мысль, 1980 – 358с.
5. Похлебкин В.В. Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах, фактах: Справочник. - М.: Междунар. отношения, 1992. – Вып. I

